

Вихідні дані: Рускуліс Л. В. Етнокультурознавчий аспект у перспекції підготовки учителя української мови. Семантика мови і тексту: матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р.). Івано-Франківськ, 2012. С. 529-531.

С. 529

ЕТНОКУЛЬТУРОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ У ПРОСПЕКЦІЇ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються питання визначення місця етнокультурознавчого підходу до навчання української мови в системі лінгводидактичної підготовки майбутнього учителя-словесника.

Ключові слова: етнокультурознавчий аспект, мова, нація, національна культура, мовна особистість, національно-мовна особистість.

Україна є полікультурною і багатонаціональною державою, тому особливого значення набуває виховання громадян у природовідповідному середовищі національної культури (духовної і матеріальної), становлення патріота України. Усе це потребує оновлення методології та змісту вищої освіти.

Відомо, що мова – не лише самоорганізована система мовних одиниць, а, образно кажучи, національний мовний організм, що розвивається, взаємодіючи з різними сторонами життя етноспільноти. Тим самим мовний феномен як духовне надбання етносу можна розглядати у проекції на його культуру, історію, філософію, психологію, релігію, звичаї, побут, менталітет, художню

С. 530

творчість, етногеографію, етнопедagogіку. Пізнаючи мову етносу в усіх її проявах і взаємозв'язках, пізнаємо й духовну природу її носія – народу. Етнос формує «спільний ритм», властиве лише йому пульсування життєвої енергії. [5, с. 8].

Формування мовної, мовленнєвої та етнокультурної компетенції етнофора як основи національно-мовної особистості – проблема актуальна в сучасній лінгводидактиці. Це визначило *актуальність дослідження*, оскільки саме етнокультурознавчий підхід є ефективним шляхом формування фахової компетенції майбутнього учителя української мови на основі виділення у рідній мові національного компонента, оволодіння національно специфічними лінгвістичними засобами, поглиблення етнознань [9, с. 75-80].

Відтак, *мета статті* – визначити та проаналізувати теоретичні засади упровадження етнокультурознавчого аспекту в систему підготовки майбутнього учителя-словесника.

Проблема урахування етнокультурознавчого аспекту в процесі підготовки студента-філолога представлена у працях Н. Бабич, Т. Донченко, Р. Дружененко, С. Єрмоленко, С. Карамана, В. Кононенко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, О. Смолінської, М. Стельмахович та ін.).

На думку М. Пентилюк, аспект навчання мови – погляд, із якого сприймається або оцінюється те чи інше явище, предмет, подія; перспектива, в якій вони виступають. Це підходи, спрямування, що визначають закономірності, методи, прийоми та засоби навчання. Традиційно у методиці навчання визначають такі аспекти її навчання: лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, естетичний. Разом із традиційними формуються й нові підходи, викликані змінами в суспільному й духовному житті. Це такі аспекти, як народознавчий, етнопедагогічний, культурологічний, діяльнісно-орієнтований, комунікативний та ін. Етнокультурознавчий аспект передбачає засвоєння мовної картини світу засобами рідної мови, формування національної свідомості студента, виховання громадянина України, патріота на основі національної і загальнолюдської культури. [7, с. 19].

Як наголошують О. Біляєв, Л. Скуратівський, Л. Симоненко, Г. Шелехова, етнокультурознавчий компонент сприяє: ознайомленню в концентрованій формі з основним культурним набутком рідного народу і людства в цілому; розвитку духовної та естетичної сфер особистості,

вихованню патріотизму і моральних переконань; формуванню сучасного уявлення про світобудову, природу, суспільство і людину в аспекті її розвитку, про сенс життя [1, с. 17-18].

Етнокультурознавчий компонент у навчанні студентської молоді, осмислення мови як етнічного явища, вивчення її у взаємозв'язку з оволодінням культурними цінностями зумовлює опору на етнопедагогіку, що забезпечує підготовку майбутнього фахівця у кращих традиціях українського етносу на основі народної педагогіки. Спираючись на наукові дослідження учених, відмічаємо, що у своїй семантиці поняття етнопедагогіки містить етнокультурний компонент, традиційною основою її є народна педагогіка – давня система навчання і виховання української школи, що виникла природнім шляхом разом із розвитком етносу і включає погляди, уявлення, знання, ідеали, настанови як сукупність педагогічної мудрості народу.

Основним засобом фіксації народних навчально-виховних ідей в етнопедагогіці визначена рідна мова, тому сучасна наука диференціює поняття етнолінгвопедагогіки та етнолінгводидактики.

На думку О. Семеног, етнолінгвопедагогіка – це система знань, принципів, засобів, виховного досвіду народу, вираженого в лексичному, фразеологічному та інших мовних рівнях, вплив якої має місце в процесі становлення національно-мовної особистості та формуванні її мовленнєвих умінь і навичок [9, с.108]. Підтримуючи погляди В.Кононенка про етнолінгводидактику як науку про «навчання мови на етнологічній основі з урахуванням даних про народ, націю, державу» [6, с.7], дослідниця висловлює власну позицію на це поняття. За її словами, етнолінгводидактика визначає принципи і прийоми вивчення рідної мови на основі етнокультурних, етнопсихологічних, етносоціальних даних і ґрунтується на джерельній базі етнолінгвістики [9, с.7].

М. Пентилюк переконує, що «лінгводидактика може успішно розвиватися лише в тісному зв'язку з етнопедагогікою» [7, с.43], відповідно – навчання не можна зводити лише до правил і граматичних категорій, необхідно використовувати дидактичний матеріал етнологічного змісту, який забезпечить

ознайомлення студентів із національно-культурною специфікою мовленнєвої поведінки, звичаями, нормами, стереотипами українського народу та вироблення на цій основі мовленнєвих умінь і навичок.

Вихідними положеннями, що складають суть етнокультурознавчого аспекту є: мова, етнос, народ, нація, духовна культура, українська національна культура. Оскільки основним засобом навчання і виховання на засадах етнопедагогіки є рідна мова, то дослідження проблеми вимагає з'ясування її суті.

Як зазначає Н. Жайворонок, мова – феномен етносу, народу, нації, одна з основних її ознак, оскільки значною мірою забезпечує нормальне функціонування національного організму в усіх його проявах – політичному, державному, економічному, культурному. Іншими словами, мова народу, народності чи їхньої діаспори – то генетичний код національної культури, запорука самотності та самозбереження [5, с. 5].

Мова є найпершим і найнадійнішим шляхом «входження» людини в соціум. Провідне місце мови серед канонів одержання соціально-культурних знань зумовлене, по-перше, тим, що особистий досвід індивіда обмежений, порівняно з суспільно-доцільною практикою індивіда, і ця практична діяльність вимагає від нього оволодіння досвідом поколінь і знаннями навколишньої дійсності в обсязі, який в кілька разів перевершує його індивідуальний досвід. По-друге, саме мова з усіх знакових систем і форм культури здатна в найекономнішій формі закодувати, зберегти й передати надзвичайно великий обсяг знань, спостережень і узагальнень, що впливають із практичної діяльності групи людей, нації, народу. До того ж низка важливих для життя індивіда елементів духовної культури функціонують лише у вербалізованій формі.

Поняття *мова* можна представити з точки зору багатозначності. Основними факторами, що обумовлюють і формують поняття *мова*, *тип мови* є: наявність індивіда; тип етносу; суспільство, його соціальна структура; середовище функціонування; система мови; структура мови; наявність плану змісту і матеріального плану його вираження для більшості одиниць мовлення;

історія мови; типи текстів; ареал; історія народу; міжетнічні контакти; матеріальна і духовна культура народу.

Через типи мовленнєвих актів виявляються типи мовних станів, які поділяються на форми усного і писемного мовлення. В усному мовленні виділяють: діалект; наріччя; діалектна зона; говір; регіолект; професійне діалектне мовлення; арго; професійне мовлення міста; групові жаргони; літературне розмовне мовлення; літературне розмовне мовлення. Серед писемних мовних станів виділяють: мову художньої літератури; мову фольклору; мову публіцистики; мову науки; мову офіційно-ділових паперів; мову реклам і оголошень; епістолярну мову; конфесійну мову.

С. 531

Узяті разом різноманітні форми мовленнєвих станів утворюють національну мову. Визначальними компонентами національної мови є літературна розмовна мова, мова художньої літератури, науки, публіцистики, ділова мова [2, с. 18-19].

Із наукової точки зору мова – це система, яка є абстракцією актів мови і мовленнєвої діяльності. Система мови – це інваріант, за відношенням до якого різноманітні види мовлення і типи мовленнєвих станів представляють собою його варіанти. Мовленнєва система функціонує як багато різноманітних підсистем. Це і системи власне мовленнєві (фонологічна, граматична, лексична) і функціональні (діалектні, професіональні, стандартної мови, мови публіцистики). Кожну підсистему утворює велика кількість об'єктів і відношень між ними.

До підсистем мови відносимо:

I. Тип і стан системи мови (мов – у випадках білінгвізму та полігвізму): на фонологічному рівні; на морфологічному рівні; на лексичному рівні; на синтаксичному рівні.

II. Ономастика: етніміка; ендоніміка (самоназва); екзоніміка (назва даної групи і сусідів сусідами); усвідомлення і мотивація назви; знання

географічних назв за межами місць проживання; антропоніміка (тип і характер власних імен, прізвищ).

III. Типи мовленнєвих актів носіїв мови: на якій мові читаються твори мистецтва художньої літератури, газети, журнали, якою мовою прослуховується радіо, переглядаються телепередачі; яка мова фольклору в різних його жанрах; яка мова навчання у школі та вищому навчальному закладі, яка мова функціонує в офіційно-діловій сфері, якою мовою діти розмовляють із батьками, старше покоління з молодшим; якою мовою ведеться служба у церкві, яка мова листування.

IV. Ставлення: модальність; суб'єктивне ставлення до своєї мови; ставлення до мови сусідів; ставлення до алфавіту своєї мови; ставлення до власних імен; ставлення до спілкування у різноманітних ситуаціях.

Етнос – спільнота людей (плем'я, народність, нація), що історично склалася та має соціальну цілісність і оригінальний стереотип поведінки. Різноманітні науки виділяють етнос за своїми ознаками; взяті разом вони відповідають факторам, що формують етнос як цілісну систему. До таких факторів відносяться: біосфера; ландшафт; клімат; антропологічний тип; мова; відношення до мови і до різних форм її існування; міміка, жести; самоназва; наявність свідомості; усвідомлення себе; тип етнічної самосвідомості; тип традиційної матеріальної культури; тип традиційної духовної культури; тип релігії; форми, стереотипи поведінки, ввічливого ставлення; тип соціальний зв'язків; тип інформаційних зв'язків; тип шлюбу; тип сімейних зв'язків; ставлення до сусідів; ставлення сусідів; назви етносу іншими, сусідами; ставлення до свого етнічного минулого; усвідомлення, відчуття своєї рідної мови, свого фольклору, музики, літератури; модально-емоційні аспекти етносу (відчуття національної гордості); тип етніміки; тип топоніміки; ступінь розвитку культури [2, с. 55].

Із розвитку мови починається і розвиток культури. Багатство національної культури забезпечує багатство національної мови, повноту її структури. Очевидним є мовно-культурний зв'язок поколінь українського народу. І щоб цей зв'язок не обірвався, щоб не втратилися мовно-культурні

традиції, щоб вони мали сучасне і майбутнє, необхідно зміцнювати позиції української мови в суспільстві, активно прияти всебічному розвитку української мови – неповторного засобу творення національної духовності та культури, життєдайної основи самосвідомості нації.

На сьогодні у науково-методичній науці усталалося поняття – мовна особистість – це такий носій мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань (має знання і володіє низкою відповідних правил), репродукує мовленнєву діяльність, має навички активної роботи зі словом, дбає про мову й сприяє її розвитку. Ураховуючи ці положення слід наголосити на потребу у формуванні «національно-мовної особистості». Як підкреслює М. Пентилюк, національний компонент особистості дозволяє розглядати мовленнєву діяльність під кутом національно-культурної специфіки враховувати етнолінгвістичні, етнопедагогічні та етнопсихологічні чинники. Це насамперед національний спосіб мислення, національна свідомість і самосвідомість, національний характер, український менталітет, національно-культурна мотивація та ін. Формування національно-мовної особистості здійснюється засобами рідної мови, роль якої у мовній освіті сучасної молоді важко переоцінити [7, с. 59-60].

Як висновок можемо стверджувати, що у багатогранному комплексі підготовки майбутнього учителя української мови етнокультурознавчий аспект займає одне із провідних місць. Приємно констатувати, що українська лінгводидактика обґрунтовує теоретичні положення цього підходу, пропонує низку практичних доробок.

У перспективі розвідки передбачається створення комплексу практичних завдань етнокультурознавчого спрямування.

Література

1. Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненко Л., Шелехова Г. Концепція навчання державної мови в школах України [Текст] / Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненко Л., Шелехова Г. // Дивослово. – 1996. – № 1 . – С. 17-18.

2. Герд А.С. Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия. / Александр Сергеевич Герд – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2001. – 488 с.
3. Дружененко Р. Етнопедагогічний підхід до викладання рідної мови у вітчизняній лінгводидактиці // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2003. – № 12 (68). – С. 19-24.
4. Дружененко Р. С. Етнопедагогічний підхід сучасного уроку рідної мови // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип. XXXVIII / - 2005. – С. 75-80.
5. Жайворонок Н. В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Довіра, 2007. – 347 с.
6. Кононенко В. І. Українська етнолінгводидактика. – Івано-Франківськ, 1995. – 58 с.
7. Пентиліук М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / Пентиліук Марія Іванівна. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
8. Потапенко О.І., Кожуховська Л.П., Товкайло Т.І., Чубань Т.В. Лінгводидактика (курс лекцій) : Навч. посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К. : Міленіум, 2005. – 402 с.
9. Семенов О. Етнолінгводидактична культура вчителя-словесника: Навч.-метод. посіб. / О.М. Семенов. – Київ-Глухів : РВВ ГДПУ, 2003. – 108с.